

UDK: 312:911.3(497.11)
Biblid: 0025-8555, 69(2017)
Vol. LXIX, br. 4, str. 423–441

Izvorni naučni rad
Primljen 4. septembra 2017.
Odobren 16. oktobra 2017.
<https://doi.org/10.2298/MEDJP1704423V>

Od geopolitike ka demopolitici: spoljna politika Republike Srbije i demografski trendovi

Nebojša VUKOVIĆ¹

Apstrakt: U radu se iznosi i dokazuje hipoteza da će zbog negativnih demografskih trendova, kako u Republici Srbiji, tako i u jugoistočnoj Evropi, narednih decenija, balkanske zemlje, uključujući i Srbiju, potisnuti u drugi plan tradicionalno vođenje spoljne politike ili geopolitiku – kontrolu, sticanje i upravljanje teritorijama, a usredsrediti se na demopolitiku – kontrolu, sticanje i upravljanje stanovništvom. U prilog iznešenoj hipotezi, autor rada iznosi i komentariše prognoze i predviđanja demografskih tokova u jugoistočnoj Evropi od strane relevantnih institucija i pojedinaca, kao i naučne stavove o uticaju negativnih demografskih trendova na spoljnopolitičko ponašanje država. U naučnoj literaturi prevladava stav da su zemlje sa nepovoljnim demografskim odlikama miroljubivije jer su višestruko – populaciono, finansijski i psihološki – limitirane u nameri da oružanim putem rešavaju sporove. S obzirom da se u Srbiji i drugim susjednim zemljama konstantno smanjuje i stari stanovništvo, postoje preduoslovi za tzv. gerijatrijski mir na Balkanu, odnosno za promenu fokusa spoljnih politika – sa geopolitike (u prethodno navedenom smislu) na demopolitiku.

Ključne reči: demografija, geopolitika, demopolitika, Srbija, Balkan, spoljna politika.

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: nebojsa@diplomacy.ac.bg.rs

Rad predstavlja deo naučnog i istraživačkog angažovanja na projektu „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” (br. OI179029), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Stanovništvo kao faktor nacionalne moći i determinanta spoljne politike

U nauci o međunarodnim odnosima, pojam nacionalne moći predstavlja jednu od ključnih kategorija čije razumevanje omogućava obuhvatnije sagledavanje suštine i osnovnih odlika odnosa između različitih država i naroda. Američki teoretičar Rej Klajn (Ray Cline) podrazumeva pod pojmom nacionalne moći mešavinu strategijskih, vojnih, ekonomskih i političkih snagâ i slabosti.² Klajn je uobličio i specifičnu formulu za procenjivanje (izračunavanje) nacionalne moći i ona izgleda ovako:

$$Pp = (C+E+M) \times (S+W)$$

Legenda: Pp – oznaka za opaženu moć; C – kritična masa (stanovništvo + teritorija); E – ekonomska sposobnost; M – vojna sposobnost; S – strategijski cilj; W – volja da se sledi nacionalna strategija.

Drugi poznati američki autor Hans Morgentau (Hans Morgenthau), takođe je navodio da je nacionalna moć sačinjena od više komponenti, a posebno se izdvajaju geografija, industrijski kapacitet, vojna spremnost, stanovništvo, nacionalni karakter, nacionalni moral, kvalitet diplomatije i kvalitet vlade.³ U pojedinim ranijim studijama posvećenim teoriji spoljne politike, elementi moći nazivaju se i faktorima u spoljnoj politici. Tako recimo Feliks Gros (Feliks Gross) navodi da su faktori u spoljnoj politici elementi moći, duhovni ili materijalni, neophodni da se primeni politika i dostigne cilj.⁴ Faktori se dele na stabilnije i one koji su više podložni promenama. Gros je spomenuo ukupno sedam ovakvih faktora: 1) geografski, 2) ekonomski, 3) demografski, 4) vojni, 5) socio-politički, 6) kulturni i socio-psihološki, i konačno, 7) faktor liderstva i diplomatije.⁵ Da bi se razumela i pravilno ocenila moć jedne države i uopšte svetska politika, faktori se, upozorava on, ne mogu misaono tretirati kao izolovani i nezavisni fenomeni. Upravo suprotno – oni su uzajamno, odnosno funkcionalno povezani, napominje Gros.⁶

Iz navedenih primera strane stručne literature može da se uoči da se na stanovništvo neizostavno računa kao na jedan od ključnih elemenata nacionalne

² Ray Cline, *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*, Westview Press, Boulder, 1975, p. 11.

³ Hans J. Morgentau, *Teorija međunarodne politike*, CID, Podgorica, 2014, str. 111–145.

⁴ Feliks Gross, *Foreign Policy Analysis*, Philosophical Library, New York, 1954, p. 94.

⁵ Ibid., p. 97.

⁶ Ibid., p. 95.

moći, odnosno faktora spoljne politike. Morgentau je značaj stanovništva kao elementa nacionalne moći slikovito prikazao poređenjem teritorija i populacijâ Australije, Kanade i SAD. Dok je prema veličini teritorija SAD između Australije i Kanade, po broju stanovnika SAD su desetostruko jače od Kanade i petnaest puta od Australije. Morgentau je ispravno zapazio da sa stanovništvom te dve zemlje SAD nikada ne bi postale najmoćnija nacija na Zemlji.⁷ Dakle, jedna nacija ne može da pretenduje da bude među vodećim silama u svetskoj politici, ukoliko nema relativno brojno stanovništvo koje može da stvori moćnu ekonomsku osnovu ili podupre izgradnju snažne vojne mašinerije. Svakako bi bilo pogrešno pomisliti kako je mnogoljudna nacija automatski, samim svojim brojem, sebe svrstala u međunarodne sile današnjice. Bangladeš na primer, ima veliku populaciju (preko 160 miliona stanovnika, više recimo od Japana ili Rusije), ali je istovremeno i jedna izrazito siromašna zemlja, koja se čak ne može rangirati ni u regionalne sile (iako poslednjih par decenija ostvaruje izvestan privredni napredak).

Kada je reč o stanovništvu kao faktoru spoljne politike, Gros je isticao, da se demografski činilac može smatrati statičkim u kratkoročnom pristupu (*short-range approach*), a dinamičkim i promenljivim u dugoročnom pristupu (*long-range approach*). Ipak, ovaj dinamički karakter takođe utiče na kratkoročne ciljeve. Stoga, smatrao je Gros, nacije sa rastućom stopom rađanja mogu da imaju drugačiju politiku i mogu da se izlože drugačijim rizicima za razliku od nacija sa opadajućom stopom priraštaja.⁸ Savremene države poslednjih decenija proživljavaju dramatične multidimenzionalne promene, u koje spadaju, između ostalog, fenomeni kao što su porast/opadanje broja stanovnika, promena starosne strukture, i porast/opadanje stope prirodnog priraštaja. Dok u većini zemalja Trećeg sveta broj stanovnika kontinuirano raste, zahvaljujući ponajpre visokim ili vrlo visokim stopama nataliteta, s druge strane, u većini razvijenih zemalja severne hemisfere, broj stanovnika stagnira, dok se demografska situacija popravlja na račun useljavanja.

U vreme kada je Feliks Gros pisao svoju studiju, sve su zemlje, manje ili više, beležile pozitivne demografske trendove, bilo da su razvijene ili siromašne. Već ekonomski bogate i vojno snažne države, sa prostim uvećanjem broja žitelja, linearno su povećavale i vlastitu nacionalnu moć. Danas, ekonomski najmoćnije države sveta (izuzev delimično SAD) proživljavaju stagniranje ili smanjivanje stanovništva, i relativno ubrzano menjanje njegove starosne strukture (sve veći udeo lica starijih od 65 godina). Stoga je možda uputnije, imajući u vidu dinamiku globalnih i regionalnih promena, umesto broja stanovnika kao elementa moći i faktora spoljne

⁷ Hans J. Morgentau, *Teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 124.

⁸ Feliks Gross, *Foreign Policy Analysis*, op. cit., p. 108.

politike, uzeti proces demografskih promena kao determinantu spoljnopolitičkog ponašanja jedne države. U tom smislu, koristan prilog su pružili Čarls V. Kegli i Judžin Vitkof, koji su faktore koji oblikuju spoljnu politiku država, razvrstali u tri nivoa – na globalnom nivou nalaze se strukturne karakteristike međunarodnog sistema, na državnom nivou nalaze se unutrašnji ili domaći uticaji, dok su na pojedinačnom nivou prisutne karakteristike vođe (lična uverenja, vrednosti).⁹

Osnovna teza ovog rada sadržana je u stavu da negativne demografske tendencije u Republici Srbiji (rapidno smanjivanje stanovništva, usled nedovoljne stope nataliteta i iseljavanja mlađe populacije) i uopšte na Balkanu i istočnoj Evropi, mogu da preusmere tradicionalni fokus kako Srbije, tako i susednih država, sa geopolitike (odnosno sa kontrole, sticanja i upravljanja geoprostorom, kao i osporavanja legitimiteta drugim državama na posedovanje određenih teritorija) na demopolitiku (odnosno na kontrolu, sticanje i upravljanje stanovništvom). Kao rezultat, spoljne politike Srbije i njenih suseda potpuno bi se preusmerile sa ambicija teritorijalnog preuređenja političke karte Balkana, na politiku uzajamne podrške i kompromisa, uz očuvanje geopolitičkog *status-a quo*. Drugim rečima, zbog slabe (i u budućnosti još slabije) „demografske infrastrukture“, kako u Republici Srbiji, tako i u susednim državama, više izgledâ za realizaciju imaju politike saradnje, a manje konfrontacije, koja bi podrazumevala i izbijanje oružanog sukoba.

Polazeći od klasifikacije koju su uobličili Kegli i Vitkof, jasno je, da nepovoljni demografski trendovi (smanjenje i starenje stanovništva) u Republici Srbiji potpadaju pod tzv. domaće uticaje. Kegli i Vitkof upotrebljavaju još jedan termin – atributi država – kojim žele da pojašne sadržaj pojma „domaća odrednica spoljnopolitičkog ponašanja“. Kako navode, atributi država su njihove karakteristike koje utiču na spoljnopolitičko ponašanje, poput veličine ili bogatstva.¹⁰ Međutim, kako je malopre navedeno, nepovoljni demografski trendovi nisu samo odlika savremene Srbije, već svih susednih država (uz izuzetak oblasti koje većinski nastanjuju Albanci). Kegli i Vitkof u svojoj studiji napominju, da se u uslovima globalizacije pojavljuje tzv. međudomaća (intermestic) politika – reč je o pitanjima sa kojima se države suočavaju, ali ona nisu samo unutrašnjeg, već i međunarodnog karaktera.¹¹ Dakle, nepovoljni demografski trendovi jesu odlika i Repubike Srbije, ali i skoro celokupne jugoistočne Evrope, Evrope u celosti (osim retkih izuzetaka), i najrazvijenijeg dela severne hemisfere, i zato ti trendovi, prema onome kako su to odredili Kegli i Vitkof, spadaju u međudomaću politiku. Za spoljnopolitički nastup Srbije, bila bi izuzetno nepovoljna situacija u kojoj

⁹ Čarls V. Kegli i Judžin R. Vitkof, *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004, str. 123.

¹⁰ Ibid., str. 124.

¹¹ Ibid.

bi sve ili većina susednih zemalja imale pozitivan prirodni priraštaj i visoke stope nataliteta jer bi one tada mogle da se sa osloncem na dinamičnu populacionu osnovicu drže tradicionalnog fokusa spoljne politike – geopolitike u smislu upravljanja, sticanja i kontrole vlastitog geoprostora, i osporavanja drugim državama prava na kontrolu pojedinih delova njihovih teritorija. Pošto su skoro sve balkanske države u demografskom smislu izrazito regresivne, njihov fokus će narednih decenija, verovatnije, biti preusmeren na vlastitu revitalizaciju. Dakle, polazeći od klasifikacije Keglja i Vitkofa, nepovoljni demografski trendovi mogu da se tumače, ne samo kao atribut Republike Srbije, već i kao jedan međudomaći faktor – izazov i problem sa kojim se susreće više država u okruženju, i praktično celokupan evropski kontinent.

Pojmovi geopolitike i demopolitike

Pojmove „geopolitika” i „demopolitika” u nauku je uveo švedski politikolog Rudolf Čelen (Rudolf Kjellèn). Želeći da što obuhvatnije objasni fenomen države, i opiše ga iz više uglova posmatranja, a ne samo iz onih tradicionalnih – pravnog i istorijskog rakursa, Čelen je formulisao sistem „novih” nauka, koje bi trebale da adekvatno odgovore tom zadatku. Među tim naukama, nalaze se i geopolitika i demopolitika. Prema Čelenu, a na tragu učenja poznatog nemačkog političkog geografa Fridriha Racela (Fridrich Ratzel), zemlja i narod su „elementarne determinante novog pojma države”.¹² Drugim rečima, to su ključne datosti fenomena države. Ipak, u dugoj istoriji društvenih nauka, sve do 19. veka, elementima geoprostora i populacije kao političkih faktora, nije posvećivana dovoljna pažnja, niti su formulisane naučne discipline koje bi bile fokusirane na istraživanje ovih elemenata. Već spomenuti Fridrih Razel je počeo prvi da popunjava tu prazninu, a potom više prominentnih istraživača, među kojima i Rudolf Čelen.

Prema Čelenovoj zamisli, geopolitika ima kao predmet svog proučavanja zemlju, odnosno zemljište koje je prožeto političkom organizacijom, dok demopolitika u svom središtu ispitivanja ima narod kao nosioca delovanja države.¹³ Država se ne može zamisliti bez tla i ljudi. Čelen je tvrdio, da je zemljište telo države, međutim, država se ne može proučavati uzimajući jedino u obzir njen geoprostorni aspekt. Po Čelenu, država nije samo komad zemlje, već i mnoštvo ljudi u okviru zemlje.¹⁴ U stvari, zemlja i ljudi predstavljaju statičku i dinamičku stranu fenomena države.

¹² Rudolf Kjellèn, *Država kao oblik života*, Matica hrvatska, Zagreb, 1943, str. 24.

¹³ Ibid., str. 41.

¹⁴ Ibid., str. 84.

Zemlja je nepomična osnova, koja pruža određene mogućnosti jednoj zajednici da društveno napreduje, dok stepen i tempo tog napretka određuju sami ljudi kao organizovana celina. Čelen je, u skladu sa vremenom u kojem je živeo (1864–1922), u svom najznačajnijem delu – „Država kao oblik života” – znatan prostor posvetio tada veoma aktuelnim problemima veličine, položaja i oblika državne teritorije, i konceptu širenja jedne države, bilo pripajanjem susednih prostora, bilo kolonijalnom prekomorskom ekspanzijom. Međutim, Čelen je značajan istraživački napor usmeravao i na problem stanovništva, kako u smislu njegovog unutrašnjeg nacionalnog samoosvešćivanja, i geopolitičkih posledica takvog procesa, tako i u pogledu njegovog rasta ili opadanja, i mogućih konsekvenci takvih trendova.

On je smatrao da, „statističko pitanje stanovništva”, ima odlučujući uticaj na pravac politike neke države, bilo da je reč o unutrašnjoj ili spoljnoj politici. U tom smislu, on se nedvosmisleno zalagao za pronatalitetna shvatanja jer je imao stav, da su narodi sveta u neprekidnoj međusobnoj utakmici, i da pre nego što svi narodi počnu da regulišu svoj prirodni priraštaj, onaj narod koji dobrovoljno zaostaje u porastu, osuđuje sebe na sve veću neznatnost prema drugim narodima.¹⁵ Čelen se posebno osvrtao na tzv. francuski slučaj (decenijski vrlo slab prirodni priraštaj), tvrdeći kako time Francuska objavljuje rat svom razvoju i povlači sebe iz istorije.

U ovom radu, pojmovi „geopolitika” i „demopolitika” imaju drugačiji smisao i sadržaj. Oni se ne tretiraju kao zamisli određenih nauka ili naučnih disciplina, što je inače uobičajeno i sasvim opravdano, već više kao koncepti vođenja određenog tipa spoljne politike. Teza rada je da su u početkom 20. veka, Srbija a i druge starije države na Balkanu (Bugarska ili Grčka) više bile fokusirane na geoprostor u smislu sticanja i kontrole nad njim, a manje na uvećavanje populacije jer je inače već bio prisutan konstantan i znatan priraštaj stanovništva. Takve prilike su pospešivale fokusiranje balkanskih država na geopolitiku u smislu kontrole i upravljanja prostorom. Vek kasnije, Srbija i druge balkanske zemlje (izuzev delimično Turske i oblasti koje nastanjuju Albanci) suočavaju se sa značajnim opadanjem broja stanovnika i njihovim ubrzanim starenjem. Čini se razumnom pretpostavka, da će narednih decenija, zbog ovakvih demografskih tendencija, Srbija i druge balkanske zemlje, umesto na geopolitiku, u malopre navedenom značenju, biti više fokusirane na demopolitiku – kontrolu, sticanje i upravljanje stanovništvom u pravcu njegovog potencijalnog uvećanja, zaustavljanja starenja i eventualno, koliko je god moguće, ravnomernije geografske raspodele. Dakle, u ovom radu, pod geopolitikom se podrazumeva delatnost države usmerena na kontrolu, sticanje i upravljanje prostorom, dok se demopolitika tumači kao delatnost države koja je usredsređena na kontrolu, sticanje i upravljanje stanovništvom.

¹⁵ Ibid., str. 131.

Demografska slika Srbije i Balkana

Demografski pokazatelji za Srbiju i države na Balkanskom poluostrvu nagoveštavaju produžavanje već postojeane tendencije istovremenog smanjivanja i starenja stanovništva. Prema podacima *Population Reference Bureau* (PRB), sa trenutnih 7,1 milion stanovnika, Srbija bi sredinom tridesetih godina ovog veka mogla da spadne na 6,4 miliona stanovnika, a sredinom pedesetih godina na svega 5,3 miliona.¹⁶ Na hiljadu stanovnika, u Srbiji se godišnje zabeleži svega devet porođaja i 15 smrtnih slučajeva. Da bi obezbedila postojan, mada lagan rast stanovnika, uz ovakav nivo smrtnosti, u Srbiji bi bilo neophodno da se narednih godina i decenija stopa nataliteta skoro udvostruči, što ne deluje kao realan scenario. Takođe, stanovništvo u Srbiji je sve starije – trenutno u ukupnoj populaciji, lica mlađa od 15 godina čine svega 14%, dok lica starija od 65 godina čine 18% stanovnika (za poređenje, na Kosovu i Metohiji, prva kategorija čini 24% stanovništva, a druga, starija, svega 8%).¹⁷

U domaćoj relevantnoj literaturi, procene budućih demografskih trendova takođe su onespokojavajuće. Tako se predviđa, da će 2030. godine, broj žitelja u Srbiji (bez uzimanja u razmatranje njene južne pokrajine) najverovatnije opasti na 6,8 miliona, odnosno na 6,3 miliona 2050. godine.¹⁸ Kao što može da se primeti, u odnosu na projekciju PRB-a, razlika u predviđenom broju stanovnika pedesetih godina 21. veka je oko jednog miliona, što nije zanemarljivo. Suštinski, za oba citirana izvora dileme nema – narednih decenija populacija u Srbiji će se konstantno smanjivati, dok se razlike odnose samo na obim tog smanjivanja. U studiji Vladimira Nikitovića, navodi se, da su najveće šanse da 2050. godine, Srbija ima stanovnika skoro isto kao i 1950. godine.¹⁹ Kada je reč o starosnoj strukturi, isti autor navodi, da će prema najverovatnijoj prognozi, prosečna starost u Srbiji 2032. godine, iznositi preko 44,9 godina, a 2050. godine, čak 47,0.²⁰ S druge strane, broj mladog stanovništva (do 19 godina) će se neprekidno smanjivati i 2050. godine biće ga 1,03 miliona.²¹

Koliko je demografska situacija u Srbiji (bez podataka za Kosovo i Metohiju) alarmantna, najslikovitije pokazuje skorašnje saopštenje Republičkog zavoda za

¹⁶ 2016 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau, Washington D.C., 2016, p. 14.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Vladimir Nikitović, *Demografska budućnost Srbije: imigracija kao izvesnost?*, Službeni glasnik i Institut društvenih nauka, Beograd, 2010, str. 109.

¹⁹ Ibid., str. 110.

²⁰ Ibid., str. 118.

²¹ Ibid.

statistiku o vitalnim događajima 2016. godine (izdato 30. juna 2017). Prema saopštenim podacima, prošle godine postignut je rekord u malobrojnosti novorođenih lica – svega 64.734, što je znatno ispod inače sumornog proseka iz prethodnog desetogodišnjeg perioda (2006–2016) koji je iznosio 67.459. Kako u Srbiji (bez podataka za Kosovo i Metohiju) godišnje umre preko sto hiljada osoba, u navedenom desetogodišnjem periodu, prosečno se godišnje „gubilo” samo na osnovu negativnog prirodnog priraštaja oko 35.000 stanovnika.²² U štampi su se pojavili natpisi da je u Srbiji, praktično, 2016. godine rođeno najmanje beba u poslednjih sto godina, odnosno od Prvog svetskog rata.²³ Nešto docnije, pojavili su se članci u kojima je tvrđeno, da je 2016. godine rođeno najmanje dece još od 1900. godine i da se više dece rađalo čak i za vreme ratova!²⁴

Slične pojave karakterišu i druge susedne zemlje na Balkanu, uz delimičan izuzetak južne srpske pokrajine i Albanije. Kada je reč o Grčkoj, predviđa se da će sa trenutnih 10,8 miliona stanovnika ova država sredinom 21. veka spasti na 9,2 miliona. Njeno stanovništvo je takođe sve starije, a stopa fertiliteta svega 1,3 deteta po ženi u reproduktivnom periodu. Za Bosnu i Hercegovinu se takođe projektuje pad populacije – sa 3,5 miliona na 2,8 miliona sredinom 21. veka. U Bugarskoj su prisutne slične tendencije – od trenutnih 7,1 milion stanovnika do svega 5,8 miliona sredinom tekućeg veka, uz nisku stopu fertiliteta (1,5 deteta po ženi).²⁵ Identični trendovi odlikuju i druge zemlje u susedstvu Srbije – Makedoniju, Albaniju (samo delimično), Crnu Goru, Hrvatsku, Mađarsku i Rumuniju. Izuzev južne srpske pokrajine, za koju se predviđa da će i sredinom pedesetih godina ovog veka imati isti broj stanovnika (1,8 miliona), i gde stopa nataliteta nadmašuje stopu mortaliteta (kao i još uvek u Albaniji), sve druge susedne zemlje Srbije, dele iste opšte demografske karakteristike – smanjivanje broja stanovnika, nedovoljne stope fertiliteta (daleko ispod neophodnih 2,1 deteta po reproduktivnoj ženi), sve starije stanovništvo, i sve izraženija, naročito poslednjih godina, pojava iseljavanja u razvijenije zapadnoevropske zemlje.

Projekcije o starosnoj strukturi zemalja južne i istočne Evrope su međusobno slične. Pretpostavlja se, da će nakon 2030. godine, udeo starih lica u populacijama skoro svake zemlje regiona preći 20%, a sa 2050. godinom dostići i 30%, dok će u

²² „Saopštenje za javnost – Vitalni događaji 2016”, Republički zavod za statistiku, www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/52/83/Vitalni_dogadjaji_2016.doc, 26/07/2017.

²³ Katarina Đorđević, „Najmanje rođenih beba u poslednjih 100 godina”, *Politika*, 30. jun 2017, www.politika.rs/scc/clanak/384004/Najmanje-rodenih-beba-u-poslednjih-100-godina, 26/07/2017.

²⁴ Katarina Đorđević, „Sve manje beba u Srbiji”, *Politika*, 15. jul 2017, www.politika.rs/scc/clanak/384991/Sve-manje-beba-u-Srbiji, 26/07/2017.

²⁵ 2016 *World Population Data Sheet*, op. cit., p. 14.

nekima dosegnuti čak i 35%, poput Bugarske ili Grčke (što znači da bi otprilike svaki treći stanovnik tih država bio stariji od 65 godina).²⁶ U studiji Centra za strateške i međunarodne studije iz Vašingtona, predviđa se, da će do 2050. godine, celokupna istočna Evropa, od baltičkih republika na severu do Grčke na jugu, bez zemalja sa prostora bivšeg SSSR-a, izgubiti 22% stanovništva u poređenju sa stanjem iz vremena kada je studija publikovana – 2008. godine.²⁷

Do sredine tridesetih godina 21. veka, kada se uzmu u obzir procene PRB-a, države koje okružuju Srbiju (Mađarska, Rumunija, Bugarska, Makedonija, Albanija, Crna Gora, BiH, i Hrvatska), ukupno bi izgubile 3,6 miliona stanovnika, u odnosu na tekuću brojnost, dok bi sredinom veka, manjak mogao da dosegne preko 9,5 miliona. Usled kombinacije niskog nataliteta i znatnog iseljavanja, pre svega mlađeg i stoga reproduktivno sposobnog stanovništva, PRB posebno veliko opadanje populacije predviđa za Rumuniju – sa 19,8 miliona 2016. godine, na svega 13,9 miliona sredinom veka.²⁸

Naglom opadanju broja stanovnika u balkanskim i istočnoevropskim zemljama značajno doprinosi sve obimnije iseljavanje pretežno mlađeg i obrazovanijeg stanovništva u države zapadne Evrope, SAD, Kanadu, Australiju i Novi Zeland. Čak i zemlje koje su skoro jednu deceniju članice Evropske unije, poput Rumunije ili Bugarske, rapidno gube populaciju. Prema podacima Ujedinjenih nacija, čak 3,4 miliona Rumuna radi u inostranstvu, dok je Bugarsku od političkih promena 1989. godine napustilo oko milion stanovnika.²⁹ Kada je reč o Srbiji, podaci su podjednako alarmantni. U periodu od 2003. do 2014. godine iz Srbije je prosečno godišnje emigriralo 26.000 osoba samo u države OECD-a. Već 2015. godine, taj broj je više nego udvostručen – 58.000.³⁰ Za Hrvatsku ne postoje sasvim precizni podaci, ali su tendencije takođe slične, možda čak, uzimajući u obzir njen broj stanovnika i nepovoljnije. Iste godine, prema podacima nemačkih ustanova, samo u Nemačku se uselilo preko 50.000 hrvatskih državljana, a istovremeno se iz nje odjavilo skoro 13.000.³¹ I druge balkanske zemlje beleže slične pojave – Bosna i Hercegovina, Crna

²⁶ Richard Jackson, Neil Howe, Rebecca Strauss, Keisuke Nakashima, *The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century*, CSIS, Washington D.C., 2008, p. 151.

²⁷ Ibid., p. 151.

²⁸ *2016 World Population Data Sheet*, op. cit., p. 14.

²⁹ Darya Popova, Lavinia Pitu, „'Odliv mozgova' iz Bugarske i Rumunije”, *Deutsche Welle*, 1. januar 2017, www.dw.com/bs/odliv-mozgova-iz-bugarske-i-rumunije/a-36954962, 11/08/2017.

³⁰ Vladimir Grečić, „Prošla godina rekordna po iseljavanju iz Srbije”, *Politika*, 4. oktobar 2016, www.politika.rs/scc/clanak/364849/Pogledi/Prosla-godina-rekordna-po-iseljavanju-iz-Srbije, 11/08/2017.

³¹ „Službene brojke: evo koliko se Hrvata 2015. godine uselilo u Njemačku”, *Večernji list*, 21. mart 2016, <https://www.vecernji.hr/vijesti/evo-koliko-se-hrvata-uselilo-i-iselilo-iz-njemacke-u-2015-godini-1070100>, 11/08/2017.

Gora, Albanija, Grčka (ponajviše od 2010. godine). Samo iz Grčke, od 2013. godine, u proseku godišnje emigrira oko sto hiljada ljudi.³² Dakle, pored toga što mortalitet uveliko nadmašuje natalitet, u balkanskim i istočnoevropskim zemljama, fenomen ekonomske migracije značajno doprinosi smanjenju broja stanovnika, dodatno pogoršavajući i onako nepovoljne demografske tokove.

„Gerijatrijski mir” na Balkanu?

Termin „gerijatrijski mir” upotrebio je pre desetak godina za naslov svog rada Mark Has (Mark L. Haas), profesor političkih nauka u SAD. Has je istraživao kako globalni demografski trendovi – pre svega ubrzano starenje stanovništva u najvećim silama današnjice (Kini, Indiji, Japanu, Rusiji, Nemačkoj, Francuskoj) – utiču na bezbednost SAD, odnosno na njihov položaj preostale supersile. Has je zaključio, da sve pobrojane velike sile imaju znatno kompleksniju demografsku situaciju u poređenju sa SAD (izuzev Indije, veći udeo starijih osoba u populaciji, brži proces starenja), koja će ih primorati da sve veća sredstva izdvajaju za negu i održavanje starije populacije. Govoreći o ovom demografsko-socijalno-ekonomskom izazovu, Has je izdvojio nekoliko ključnih bezbednosno-finansijskih implikacija koje sada već uveliko izaziva (s obzirom da je svoj rad publikovao pre deset godina) starenje stanovništva u trenutno najsnažnijim državama.

Prema Hasu, globalni proces starenja stanovništva može da uspori ekonomski rast. Ulaganja u ekonomski rast ili vojnu opremu mogu biti preusmerena ka izdacima za negu starijih osoba. S obzirom da druge velike sile imaju veće probleme u tom smislu, SAD će biti u prilici da produže svoje vođstvo u svetu. Potom, Has smatra, da globalno starenje populacije povećava verovatnoću nastavka miroljubivih odnosa između SAD i drugih velikih sila.³³ Prema njegovom mišljenju, globalno starenje stanovništva će pojačati unilateralne tendencije u američkoj spoljnoj politici, budući da će druge velike sile, ophrvane vlastitim demografskim problemima, imati teškoće da održe tekući stepen međunarodnog angažovanja. S druge strane, iako u boljem položaju od drugih velikih sila, Sjedinjene Države takođe će biti više suočene sa novim troškovima koji se tiču populacije koja stari, pa će i pored „gerijatrijskog mira” među velikim silama, SAD biti manje sposobne da

³² Rajnhard Kleber, „Grčka gubi i svoje najveće blago”, *Deutsche Welle*, 4. jul 2016, www.dw.com/sr/gr%C4%8Dka-gubi-i-svoje-najve%C4%87e-blago/a-19375880, 11/08/2017.

³³ Mark. L. Haas, „A Geriatric Peace? The Future of U.S. Power in a World of Aging Populations”, *International Security*, Vol. 32, No. 1, Summer 2007, p. 113.

odgovore drugim bezbednosno-političkim izazovima, poput kontrole i borbe protiv širenja oružja za masovno uništavanje ili humanitarnih intervencija.³⁴ Konačno, veća izdvajanja koja su povezana sa zbrinjavanjem starijih naraštaja, mogu u situaciji smanjenih izdataka za druge potrebe, smatra Has, da povećaju istaknutost (značaj) različitih neoizolacionističkih strategija u samim Sjedinjenim Državama.³⁵

Zaključci koje je izveo Has mogu da nađu delimičnu primenu i kada se analizi podvrgnu političke prilike na Balkanu i spoljna politika Srbije. Više je nego očigledno, da su budžeti Srbije i svih susednih zemalja (a takva će se tendencija u budućnosti samo pojačati) pod velikim pritiskom u smislu obezbeđivanja redovnih i pristojnih penzija, kao i pokrivanja troškova zdravstvene zaštite čiji je najveći korisnik upravo starija populacija. Pri tome, ostali izdaci trpe, a među njima često i oni koji se tiču nabavke materijalno-tehničkih sredstava za oružane snage, razvoja vlastitih tipova naoružanja, kao i poboljšanja materijalnog položaja vojnika i starešina. Rečju, štedi se na izdacima za oružane snage.

Usredsređenost na stabilnost javnih finansija i održivost postojećeg socijalnog modela unutar svakog balkanskog društva ponaosob, može da u značajnoj meri limitira eventualne velikodržavne ambicije sadašnjih i budućih vlada balkanskih država, i samim tim uravnoteži međusobne odnose, u smislu očuvanja teritorijalnog *status-a quo*. Drugim rečima, preokupiranost vlastitim socijalno-demografskim izazovima (sve manje i starije stanovništvo) može da primora svaku balkansku državu da se distancira od projekcije sopstvene moći koja bi remetila postojeći geopolitički poredak na jugoistoku Evrope. Nije ni malo slučajno, što jedino Albanci (još uvek demografski dinamičan etnički korpus koji je međutim već poprilično zagazio u proces tzv. demografske tranzicije) neskriveno priželjkuju prekomponovanje granica na Balkanu (u tom smislu vrlo su indikativne nedavne izjave premijera Albanije i predsednika tzv. Kosova o stvaranju jedinstvene albanske države). Verovatno da je u okviru albanske političke i intelektualne vrhuške snažno prisutan stav da je vreme za kardinalno redizajniranje političke mape Balkana u potpunosti sazrelo, s obzirom na postojanje solidne populacione (u ratnim okolnostima mobilizacijske) baze, koja će u budućnosti sigurno doživeti kvantitativno sažimanje i kvalitativne promene sa negativnim predznakom (starenje stanovništva).

Kada je reč o ostalim balkanskim, pa i istočnoevropskim narodima koji okružuju Republiku Srbiju, njihove demografske karakteristike ni izbliza nisu tako povoljne kao kada su u pitanju Albanci. U prilog tezi da populaciona situacija na jugoistoku Evrope pre favorizuje kooperaciju nego (oružani) konflikt, može da se navede i

³⁴ Ibid., p. 114.

³⁵ Ibid.

koncept demografske eksplikacije fenomena rata, koji je utemeljio poznati francuski polemolog Gaston Butul (Gaston Bouthul). Prema Butulu, rat je oružana i krvava borba između organizovanih grupacija.³⁶ Ovaj francuski autor je smatrao, da se kroz rat različita društva (kako primitivna, tako i savremena) na jedan, doduše brutalan način, lišavaju viška stanovnika, pre svega mlađih naraštaja, koji ne mogu da se adekvatno uklope u tekući društveni okvir u mirnodopskim prilikama.

Butul je demoekonomsku strukturu, u kojoj znatan višak mladih ljudi nadmašuje preko potrebne poslove koje nudi privreda, nazvao eksplozivnom jer determiniše ratoborni poriv u jednom društvu. Zajednica sa takvom strukturom oslobađa se tog viška na dva klasična načina – migracijom (u grupama) ili ratnim pohodom.³⁷ U stvari, tvrdi on, rat nije ništa više do jedna oružana i organizovana migracija. Butul je zapažao, da su mladi ljudi bez zaposlenja predodređeni za nemire (turbulencije) i njihovi apetiti se, zavisno od okolnosti, prilika i mogućnosti, mogu kanalisati ili ka građanskom ratu, ili ka ideološkom krstaškom ratu, ka emigraciji ili tzv. spoljnom ratu (ratu protiv neke druge države).³⁸

Na sličan način, ovom problema pristupa Dženifer Dabs Šuba (Jennifer Dabbs Sciubba), prema kojoj će se omladina, koja je lišena ekonomskih resursa – posla ili novca, i koja je lišena političkih resursa – predstavljanja ili drugih sloboda, vrlo verovatno angažovati u političkom nasilju ili se pridružiti pobunjeničkoj ili terorističkoj grupi.³⁹ Ova autorka takođe smatra, da što je veći udeo mladih u jednoj populaciji, veće su i šanse da se takva zemlja suoči sa građanskim sukobima.⁴⁰

Ako se osmotre balkanska društva, uključujući i srpsko, uz izuzetak albanskih zajednica, može da se uoči kako su demografske prilike u njima izrazito nenaklonjene pripremi i izazivanju međudržavnih oružanih konflikata koji bi u svojoj osnovi imali nerešene teritorijalne sporove i ambicije za prekomponovanje postojećih državnih granica. Kako je već naglašeno malo ranije u ovom radu, populacija u Republici Srbiji i pretežnoj većini drugih balkanskih država se ne povećava već smanjuje. Sa opštim smanjenjem, snižava se i procenat mladog stanovništva, dok u isto vreme raste procenat starijeg. Konačno, za razliku od ranijih vremena, odlazak iz matične zemlje u inostranstvo u potrazi za poslom i boljom materijalnom egzistencijom je i proceduralno, i tehnički, znatno jednostavniji, jeftiniji i neuporedivo manje tegoban.

³⁶ Gaston Bouthoul, *La guerra*, Oikos-tau, s.a. ediciones, Barcelona, 1971, p. 35.

³⁷ *Ibid.*, p. 53.

³⁸ *Ibid.*, p. 54.

³⁹ Jennifer Dabs Sciubba, *The Future Faces of War: Population and National Security*, Praeger, Santa Barbara, 2011, p. 32.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 153.

Treba istaći da su sadašnje demografsko-socijalne prilike na Balkanu jedinstvene, i da je u prvim decenijama 20. veka, dakle pre stotinak godina, demopolitička situacija bila u potpunosti drugačija. Srbija i ostale balkanske i istočnoevropske zemlje beležile su postojan rast broja stanovnika, i imale su, u proseku, relativno mladu populaciju. Konstantan rast stanovništva nije praćen adekvatnim razvojem industrije i drugih delatnosti, pa se u pojedinim državama javljala opasnost od agrarne prenaseljenosti, usled koje su znatni delovi stanovništva bili materijalno ugroženi. Ne ulazeći u radikalne društvene reforme, vladajuće elite balkanskih država često su kroz redizajniranje granica oružanim putem, pokušavale da sa određenim geopolitičkim pitanjima istovremeno reše i socijalne probleme širokih narodnih slojeva. Iako se ne može poreći istorijska i civilizacijska opravdanost Prvog balkanskog rata, treba da se naglasi, da je ovaj rat imao i nedvosmislenu socijalnu funkciju u smislu materijalnog zbrinjavanja sirotinje. Tipičan je u tom smislu primer Kraljevine Crne Gore, u kojoj se nakon oslobađanja i pripajanja Metohije osnovao Odbor za naseljavanje, i doneo početkom 1914. godine, Zakon o naseljavanju novooslobođenih krajeva Crne Gore. Odziv za naseljavanje je bio izuzetan, mada je zbog ratnih okolnosti (Prvog svetskog rata) tek mali broj porodica zaista i naseljen na području Metohije. I kasnije su pojedine države kolonizovale sunarodnike na novopripostojenim teritorijama. Tom postupku su tokom Drugog svetskog rata posebno pribegavale totalitarne i fašističke države. Tako je vlast tzv. Nezavisne države Hrvatske naseljavala Hrvate u Srem, a Mađarska u istom periodu Mađare po Bačkoj, dok je istovremeno proterivala koloniste koje je nakon Prvog svetskog rata naseljavala kraljevina SHS. Slični procesi su se dešavali i na Kosovu i Metohiji – progoni međuratnih kolonista srpske nacionalnosti i naseljavanje Albanaca iz Albanije u okviru geopolitičkog projekta stvaranja „Velike Albanije“.

Danas u svim zemljama jugoistočne Evrope postoje politički pokreti i organizacije koji se zalažu za redizajniranje međudržavnih granica i stvaranje „velikih političkih prostora“. Njihova snaga varira od zemlje do zemlje. Ipak, bez obzira na velikodržavne ciljeve u partijskim programima i proklamacijama, demografska realnost značajno sputava njihovu (nasilnu) realizaciju. Kako zapaža Filip Longman (Phillip Longman), komentarišući geopolitičke implikacije globalnog starenja, u svetu porodica sa jednim detetom, narodni otpor vojnoj mobilizaciji će da raste, sa opadanjem tolerancije na vojne gubitke.⁴¹ Drugim rečima, u sve starijim i malobrojnijim društvima jugoistočne Evrope, rešenja graničnih (teritorijalnih) sporova pomoću upotrebe oružane sile svakako neće predstavljati primarnu opciju.

⁴¹ Phillip Longman, "The Geopolitical Implication of Global Aging", in: Susan Yoshihara and Douglas A. Sylva (eds), *Population Decline and Remaking of Great Power Politics*, Potomac Books, Washington D.C., 2012, p. 34.

Sigurno da nepovoljni demografski trendovi ne mogu sami po sebi da zaustave izbijanje oružanih sukoba, posebno ako su pokrenuti politikom i interesima regionalnih i velikih sila, kao i savezničkim odnosima i obavezama. Dakle, procesi smanjivanja i starenja stanovništva ne mogu da budu apsolutna prepreka pripremi i izvođenju ratnih dejstava (kao što to dobro demonstrira slučaj građanskog rata u Ukrajini čije se demografske odlike uopšte ne razlikuju od onih koje su prisutne u balkanskim zemljama), ali u svakom slučaju umanjuju sveukupni potencijal za njihovo otpočinjanje. Dženifer Dabs Šuba čak tvrdi, da su države sa zreloom starosnom strukturom jedne od najmiroljubivijih i najdemokratskijih na svetu.⁴²

Negativni demografski trendovi, mogli bi, s druge strane, da navedu države iz jugoistočne Evrope da u oblastima bezbednosti i odbrane formulišu i realizuju zajedničku politiku. Ista autorka navodi, da državama koje imaju sve starije stanovništvo, a koje takođe moraju da se postaraju za svoju odbranu i bezbednost, na raspolaganju stoji više alternativnih opcija. Prva mogućnost tiče se većeg učešća savremene tehnologije, konkretno robotike, u armijama.⁴³ Za razvijene zemlje Zapada, sve veća upotreba robota zarad smanjivanja rizika od pogibije i ranjavanja ljudstva nije neostvariv cilj usled tehnološke razvijenosti i dostupnih finansijskih sredstava. Za balkanske zemlje i konkretno Srbiju, primena visokih tehnologija je značajno limitirana zbog male finansijske moći. Druga opcija, prema mišljenju Dženifer Dabs Šube, jeste stvaranje vojnih saveza.⁴⁴ Zemlje koje čine EU predstavljaju, zapaža ona, primer država sa sve starijim stanovništvom, koje svesno deluju zajednički kako bi ojačale svoju diplomatsku, političku i ekonomsku snagu i uticaj. U oblasti bezbednosne politike, takođe. Stvaranjem mreže uzajamnih političkih i strategijskih sporazuma i bezbednosnih aranžmana, zemlje jugoistočne Evrope bi takođe mogle da do krajnosti smanje rizik od međusobnog ugrožavanja, i svoje relativno oskudne populacione i finansijske resurse preusmere na druge zajedničke prioritete (recimo, na koordinisanu zaštitu granica i teritorija od nekontrolisanih migracija). S obzirom da je veći deo Balkanskog poluostrva već integrisan u EU i NATO, ova opcija je do sada već značajno iskorišćena i operacionalizovana. Bezbednosne garancije trebalo bi da uživaju i države koje su van ovih integracija –Srbija, Bosna i Hercegovina i Makedonija – kako bi se koristi od stvaranja političkih i odbrambenih saveza osetile u punoj meri, i sveobuhvatno. Treća opcija podrazumeva povećanje vojne efikasnosti kako bi se kompenzovalo starenje stanovništva, i shodno tome i manji broj raspoloživog ljudstva za odbranu.⁴⁵

⁴² Jennifer Dabs Sciubba, *The Future Faces of War: Population and National Security*, op. cit., p. 39.

⁴³ Ibid., p. 46.

⁴⁴ Ibid., p. 47.

⁴⁵ Ibid., p. 50.

U političkom smislu, druga mogućnost – stvaranje saveza – mogla bi u budućnosti da značajno utiče na stabilizaciju međudržavnih odnosa na Balkanu. Izuzetak predstavlja, kako je već spomenuto, albanski etnikum, koji, pored političke podrške iz SAD, još može da računa na relativno mladu i brojnu populaciju (dakle, „demografsku infrastrukturu“) u slučaju pokretanja oružanog sukoba posredstvom kojeg bi trebalo da se realizuje koncept „Velike Albanije“. Teoretski, adekvatan odgovor bi se sastojao u formiranju stabilnog savezništva četiri zemlje sličnih demografskih karakteristika, koje su ugrožene realizacijom ovakvog projekta – Srbije, Crne Gore, Makedonije i Grčke. Ali, politika i interesi velikih sila takođe oblikuju geopolitičku konfiguraciju na Balkanu, i stoga se rešenje koje izgleda logično u teoriji, ne mora uvek sprovoditi u praksi. Ipak, za sada, barem ove države ne gaje međusobne teritorijalne pretenzije, što njihove odnose značajno relaksira, a skromne resurse rasterećuje.

Izuzev problema albanskog ekspanzionizma, koji ima jasno izražen geopolitički aspekt, druge balkanske države i društva, umesto izazova nasilnog menjanja granica, suštinski se suočavaju sa, dugoročno posmatrano, znatno ozbiljnijim iskušenjem – smanjivanjem i starenjem stanovništva. Ovakav trend dotiče i bezbednost i ekonomiju jednog društva – umanjuje resurse, kako ljudske, tako i materijalne, za odbranu i otežava privredni rast (sve više osoba koje se moraju izdržavati na račun sve manjeg radno aktivnog stanovništva). Stoga, demografski faktor predstavlja značajnu determinantu spoljne politike Srbije, ali i drugih susednih država u svojstvu jakog ograničenja za bilo kakve uzajamne revizionističke teritorijalne ambicije, i istovremeno u svojstvu jednako snažnog podsticaja za političku i bezbednosnu saradnju.

Umesto tradicionalnih geopolitičkih prioriteta, balkanske države, uključujući i Srbiju, mogle bi se preorijentisati na demopolitiku – kontrolu i upravljanje stanovništvom zarad poboljšavanja njegove starosne strukture i umnožavanja. Demopolitika bi podrazumevala niz mera i postupaka usmerenih na zaustavljanje nepovoljnih demografskih trendova. Pre svega, reč je o podsticanju nataliteta posredstvom različitih, najčešće finansijskih mera (subvencije za porodice sa više dece, različite olakšice, zagarantovana primanja za majke sa četvoro i više potomaka). Inače, neke od ovih mera se već sprovode. Jednako značajan postupak u pronatalitetnoj politici predstavljale bi psihološko-propagandne kampanje u pravcu afirmisanja stvaranja porodice i rađanja dece. S druge strane, ne povređujući pravo svakog pojedinca da samostalno oblikuje svoj život, osobe koje su se odlučile na samački život mogle bi se u razumnoj meri dodatno poreski opteretiti. Takođe, demopolitika bi sadržavala i više mera koje bi odvrćale mlađe generacije od odlaska u inostranstvo – od nuđenja poslova u struci sa pristojnim zaradama, do kreiranja različitih administrativnih prepreka za emigriranje. Konačno, u domenu

demopolitike nalazili bi se i različiti postupci kojima bi državne vlasti pokušale da uspostave ravnomerniju gustinu naseljenosti, naročito kada su u pitanju pogranične ili strateški važne oblasti. Pojedinci koji bi hteli da se presele u takve krajeve mogli bi da budu dodatno finansijski stimulisani. Sveukupno, demopolitika bi trebala da bude osnovni instrument države u postizanju: a) stabilizacije, i potom uvećavanja broja stanovnika; b) spuštanja prosečne starosti populacije; i c) ujednačene gustine naseljenosti na celoj teritoriji države. Ovo bi bili i ključni ciljevi demopolitike u balkanskim državama, uključujući i Srbiju.

Zaključak

Danas čak i velike sile, poput SAD ili Rusije (o vodećim državama EU da se i ne govori), koje raspolažu sa relativno brojnim populacijama, kada učestvuju u oružanim konfliktima, veliku pažnju posvećuju maksimalnom smanjivanju vlastitih vojnih žrtava. Jedno od rešenja predstavlja angažovanje privatnih sigurnosnih kompanija koje svoje vojnike po ugovoru (najamnike) iznajmljuju državama u operacijama u trećim zemljama. U pojedinim slučajevima, velike sile, iako imaju određenih interesa u pojedinim kriznim žarištima, limitiraju svoje učešće na isporuke materijalno-tehničkih sredstava zaraćenim stranama, takođe usled želje da se izbegnu mogući gubici u ljudstvu. Takvo ponašanje velikih sila, pre više od dve decenije je uočio i komentarisao poznati američki strateg Edvard Lutvak (Edward N. Luttwak). Pozivajući se na slučajeve povlačenja SAD iz Somalije nakon pogibije 18 američkih vojnika, odbijanja velikih evropskih sila da se kopnenim snagama angažuju u ratu u BiH, i vrlo konzervativne sovjetske taktike u Avganistanu, Lutvak je zaključio, da se takvo ponašanje velikih sila može objasniti demografskim karakterom modernih, postindustrijskih društava.⁴⁶ Nekada su u velikim imperijalnim silama živele višečlane porodice sa četvoro, petoro ili šestoro dece. Porodice sa jednim ili dva deteta bile su ređe od onih u kojima je bilo sedmoro ili osmoro dece. S obzirom da je u tom periodu bila prisutna i visoka smrtnost novorođenčadi, u tim porodicama, smrt bilo odojčeta, bilo mladića u ratu, drugačije se doživljavala nego danas, kada je mnogo manji broj dece, bolja zdravstvena zaštita, i kada se očekuje da sva deca prežive, razmišlja Lutvak. Stoga se, prema Lutvaku, savremene velike sile, limitirane slabom tolerancijom na ljudske gubitke u ratovima, i ne ponašaju baš kao velike sile iz prošlosti, koje su se angažovale u konfliktima čak i onda kada nisu bili ugroženi njihovi vitalni ili važni nacionalni interesi.

⁴⁶ Edward N. Luttwak, "Where Are the Great Powers? At Home with the Kids", *Foreign Affairs*, July–August 1994, Vol. 73, No. 4, p. 25.

Za današnje balkanske zemlje, i Srbiju svakako, demografska ograničenja imaju još veći značaj u smislu limitirajućeg faktora. Američki sociolog i demograf Kingsley DeJvis (Kingsley Davis) je još pre šest decenija utvrdio, da veličina populacije predstavlja glavnu determinantu nacionalne moći u sledećim aspektima. Pre svega, veća populacija podrazumeva i brojniju radnu snagu. Potom, što je brojnija populacija, integrisana u jedan ekonomski sistem, veće su prednosti u smislu masovne proizvodnje i distribucije. S obzirom da se vojno osoblje regrutuje iz određenih starosnih grupa, velike populacije su neophodne da bi se popunile veće armije i da bi se podneli gubici u borbi. Konačno, konsolidacija pobede u ratu često zahteva znatnu okupacionu silu koja se ne može obezbediti ako je populacija mala.⁴⁷

Očigledno je da nijedna balkanska zemlja, uključujući Srbiju, nema stanovništvo koje bi predstavljalo znatniji faktor nacionalne moći u globalnim okvirima. Naprotiv, sve zemlje jugoistočne Evrope imaju malobrojno stanovništvo i malobrojnu radnu snagu. Predstavljaju mala tržišta, i mogu da izdržavaju relativno malobrojne oružane snage. Uz spomenute nepovoljne demografske trendove (smanjivanje i starenje stanovništva), ovi činoci snažno sputavaju potencijalne ambicije među balkanskim državama da se redizajniraju granice uz pomoć upotrebe oružane sile. Kraće rečeno, geopolitičke preokupacije bi mogle polako da budu potisnute drugim izazovima malih balkanskih država. Nepovredivost granica i teritorijalni integritet svakako ostaju važni prioriteti za svaku državu u jugoistočnoj Evropi, i one će ih štititi svom svojom snagom. Ipak, pred nesumnjivim demografskim problemima, pozivi na prekrajanje granica u balkanskim državama (izuzev teritorija gde žive Albanci) imaće sve skromniji odziv među lokalnim populacijama, u medijskom prostoru i među političkim klasama. S druge strane, postupci i prakse usmereni ka revitalizaciji, podsticanju nataliteta i zaustavljanju iseljavanja, trebali bi da zauzmu centralno mesto u državnim strategijama zemalja jugoistočne Evrope. Drugim rečima, u ovom radu se predviđa za balkanske zemlje narednih decenija, društvena/konceptualna tranzicija od geopolitike ka demopolitici sa značajnim spoljnopoličkim posledicama. Takav prelazak mogli bi jedino da poremete postupci/politike velikih/regionalnih sila, znatne promene u strukturi međunarodnih odnosa ili novi veliki migracioni talasi iz Afrike ili Azije.

⁴⁷ Kingsley Davis, "Population and Power in the Free World", in: Philip M. Hauser (ed.), *Population and World Politics*, The Free Press, Glencoe, 1958, p. 199.

Bibliografije

- Bouthoul, Gaston, *La guerra*, Oikos-tau, s.a. ediciones, Barcelona, 1971.
- Cline, Ray, *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*, Westview Press, Boulder, 1975.
- Dabs Sciubba, Jennifer, *The Future Faces of War: Population and National Security*, Praeger, Santa Barbara, 2011.
- Davis Kingsley, "Population and Power in the Free World", in: Philip M. Hauser (ed.), *Population and World Politics*, The Free Press, Glencoe, 1958, pp. 193–213.
- Gross, Feliks, *Foreign Policy Analysis*, Philosophical Library, New York, 1954.
- Haas, Mark. L., "A Geriatric Peace? The Future of U.S. Power in a World of Aging Populations", *International Security*, Vol. 32, No. 1, Summer 2007, pp. 112–147.
- Jackson, Richard, Howe Neil, Strauss Rebecca, Nakashima Keisuke, *The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century*, CSIS, Washington DC, 2008.
- Kegli, Čarls V. i Vitkof, Judžin R., *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
- Kjellèn, Rudolf, *Država kao oblik života*, Matica hrvatska, Zagreb, 1943.
- Longman, Phillip, "The Geopolitical Implication of Global Aging", in: Susan Yoshihara, Douglas A. Sylva (eds), *Population Decline and Remaking of Great Power Politics*, Potomac Books, Washington D.C., 2012, pp. 23–36.
- Luttwak Edward N., "Where Are the Great Powers? At Home with the Kids", *Foreign Affairs*, July–August 1994, Vol. 73, No. 4, pp. 23–28.
- Morgentau, Hans J., *Teorija međunarodne politike*, CID, Podgorica, 2014.
- Nikitović, Vladimir, *Demografska budućnost Srbije: imigracija kao izvesnost?*, Službeni glasnik, Institut društvenih nauka, Beograd, 2010.
- 2016 *World Population Data Sheet*, Population Reference Bureau, Washington D.C., 2016.
- „Saopštenje za javnost – Vitalni događaji 2016”, Republički zavod za statistiku, www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/52/83/Vitalni_dogadaji_2016.doc 26/07/2017.

Nebojša Vuković

**FROM GEOPOLITICS TOWARDS DEMOPOLITICS:
SERBIAN FOREIGN POLICY AND DEMOGRAPHIC TRENDS**

Abstract: In this paper, the author states and proves the hypothesis that negative demographic trends in the Republic of Serbia, and in Southeast Europe as a whole, can have a significant influence on the pursuing of the foreign policy of both Serbia and its neighboring countries. According to the anticipations of the relevant institutions and individuals-scientists, in the forthcoming decades, Serbia and other Southeast European countries (except the areas inhabited by the Albanians, although they themselves have also deeply stepped into the process of the so-called demographic transition) may expect to face the continuation of the unfavorable demographic trends – a decrease in the number of the inhabitants and an increasingly older population. The main reasons for the stated are the falling rate of natality and migrations of an economic character of the Western developed countries. Due to that, differently from the previous historical periods, it may be expected that the Balkan countries will, for the first time, change their foreign-policy focus – from managing, acquiring and controlling territories (geopolitics) towards managing, acquiring and controlling the population (demo politics). In other words, Serbia and the Balkan countries can, for the first time, be more focused on their own selves and their most critical demographic-political-safety aspect – their decreasing number of inhabitants and increasingly older populations – and less on, historically observed, the traditional goal – the enlargement and control of the territory. This means that, with an increasingly smaller and increasingly older population, the armed conflicts whose basic ambitions would be to change the borders would gradually become increasingly less socially accepted. The author does not consider that the territorial integrity ceases to be an important priority for each one of the Southeast European countries and that geopolitics is completely losing its significance in the Balkans, but he rather asserts that the geopolitical goals that would imply changing the borders are losing their attractiveness in the societies that are rapidly losing their populations. The only exception in that sense is the Albanian ethnic community, whose demographic characteristics partly differ from the Balkan and, generally, European trends. Simultaneously, faced with a decrease in and the aging of their populations, the Balkan countries could find the common basis for a coordinated foreign and safety policy and share costs and resources in facing different safety challenges.

Key words: demography, geopolitics, demopolitics, foreign policy, Serbia, Balkans.